

Предраг Ђ. Бајић^[1]

Универзитет „Унион – Никола Тесла“
Факултет за спорт
Београд (Србија)

УДК 316.75:341.485(=411.16)"1939/1945"(049.32)

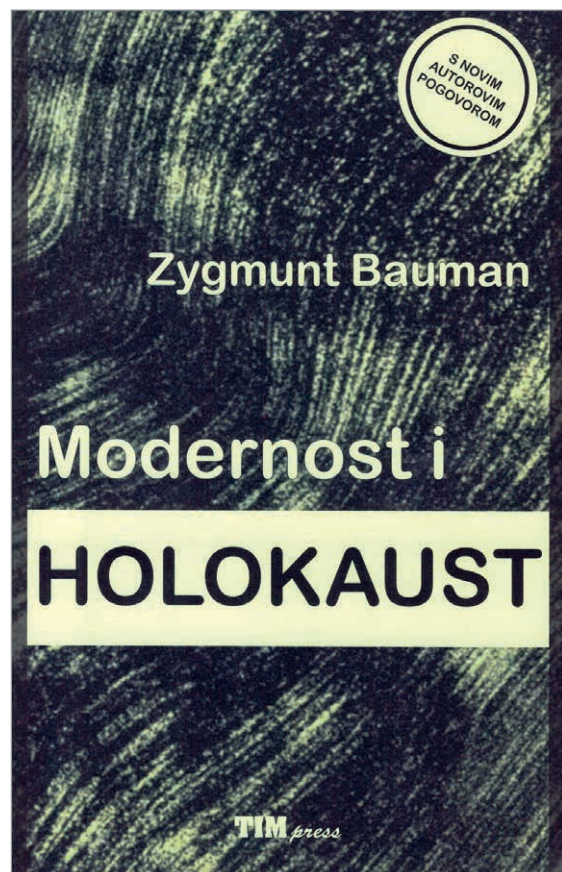
Приказ

Примљен: 07.03.2022.

Прихваћен: 09.03.2022.

doi: 10.5937/napredak3-36843

Водич за одбрану ЧОВЕЧНОСТИ

Зигмунт Бауман:
Модерност и Холокауст,
Тим прес, Загреб, 2017,
348 страна

Један од најутицајнијих савремених социолога и филозофа Зигмунт Бауман (Zygmunt Bauman, 1925–2017) оставио је дела која се налазе међу класицима европске мисли, у којима се бавио и проблемима глобализације, модернизма, постмодернизма, конзумеризма и етике, и синтетизовао богато знање прожето бурним искуствима током живота, док је радио и на универзитетима у Варшави, Тел Авиву и Лидсу. Објавио је више од 100 чланака и 57 књига, међу којима је и веома утицајна *Модерност и Холокауст* (Modernity and the Holocaust), која је представљена јавности први пут 1989. године, док се на просторима региона појавила захваљујући издавачкој кући „Тим прес“ из Загреба 2017. године (с енглеског језика је превео Срђан Дворник).

Приликом доделе признања за ову књигу, почетком деведесетих година прошлог века,

[1] predrag.bajic@fzs.edu.rs

аутор је изнео три разлога због којих је посебно срећан што је управо она заслужила посебну пажњу, а што је обједињено управо и у сегменту издања који је тема овог приказа, под насловом „Социјална манипулација моралом“ (говор на додели Европске награде Амалфи):

„Прво: то је књига израсла из искуства које повезује дубоку и наизглед непремостиву поделу између онога што смо звали 'источном' и 'западном' Европом. Идеје које су се нашле у књизи и њеној поруци настајале су како на мом домицилном универзитету у Варшави, тако и у друштву мојих колега у Британији, земљи која ми је – у годинама егзила – понудила други дом. Те идеје нису познавале никакву поделу; познавале су само наше заједничко европско искуство, нашу заједничку историју чије се јединство може побијати, па и привремено потиснути, али не и разбити. Моја књига се бави управо нашим заједничком, свеевропском судбином.

Друго: ова књига никада не би настала да није било моје животне пријатељице и партнерке, Јанине, чија ми је *Зима ујутро* (*Winter in the Morning*), књига сећања на године људске срамоте, отворила очи за оно што иначе одбијамо да гледамо. Када сам прочитао Јанинин сажетак тужне мудрости коју је стекла у ужем кругу пакла који су направили људи, писање *Модерности и Холокауста* постало је интелектуална принуда и морална дужност; 'Најсуровије код суровости јесте то што она своје жртве дехуманизује пре него што их уништи. А најтежа од свих борби јесте она да се остане

човечан у нечовечним условима.' Управо сам Јанинину горку мудрост покушао да обухватим у поруци своје књиге.

Треће: сама порука, порука о скривеном и недоличном лицу нашег самопоузданог, богатог, врлог света, и о опасној игри коју овај свет игра с људским моралним нагоном, чини се да је у сагласности са све шире присутним бригама. То је, претпостављам, значење доделе цењене Награде Амалфи књизи која садржи ту поруку. Али и чињенице да је престижна Конференција Амалфи у целости посвећена питању морала и користи, чији развод, како порука имплицира, лежи у темељу најспектакуларнијих успеха и најстрашнијих злочина наше цивилизације, а чије је поновно сједињавање она шанса коју наш свет може имати да се суочи с властитим импресивним моћима.“

Књигу *Модерности и Холокауста* Бауман почиње управо посветом „за Јанину и остале који су преживели да би могли рећи истину“, после чега следи предговор у којем је говорио о Холокаусту, за који је схватио да „није само мрачан и стравичан, него је уједно догађај који није лако схватити у уходаним, 'обичним' одредницама“, односно да је „тај догађај записан властитим кодом који прво треба одгонетнути да би разумевање уопште било могуће“. Повезујући Холокауст са модерношћу, истакао је да то није био једино јеврејски проблем, односно да није био догађај само у историји Јевреја, већ да је „рођен и спроведен у нашем модерном рационалном друштву, на високом стадијуму наше цивилизације и на врху људског културног

достигнућа, па је зато проблем тог друштва, цивилизације и културе“. Такође, истиче да је „Холокауст био јединствени сусрет старих напетости које је модерност игнорисала, омаловажавала или није успела да разреши – и моћних инструмената рационалног и ефикасног деловања које је створио сам модерни развој“.

Као велику опасност Бауман види „самоисцељивање историјског сећања које се догађа у свести модерног друштва“, наводећи да је то „занемаривање које вређа жртве геноцида“ и да је „знак опасног и потенцијално самоубилачког слепила“. Он наглашава да то не мора да значи да Холокауст потпуно нестаје из памћења, већ да долази до два испреплетана процеса: 1) „историја Холокауста је угурана у статус специјалистичке гране делатности препуштене властитим научним институтима, фондацијама и конференцијским круговима“; 2) „јавне информације о Холокаусту и пречесто су повезане с комеморативним церемонијама и свечаним проповедима што их такве церемоније привлаче и легитимишу“, а те манифестације „ма колико иначе биле важне, не нуде много простора за дубинску анализу искуства Холокауста, поготово не његових наказних и узнемирујућих аспеката“.

Прво од осам поглавља, под називом „Увод: социологија након Холокауста“, аутор почиње цитатом Ричарда Рубенштајна

(Richard Rubenstein) и Џона Рота (John Roth): „Цивилизација сада међу својим материјалним и духовним продуктима има и логоре смрти и *Muselmänner*^[2]“. Затим се, како је и сам објаснио, бавио „општим прегледом социолошких одговора (или пре упадљивом оскудицом таквих одговора) на одређена теоријски круцијална и у пракси витална питања која произлазе из проучавања Холокауста“, да би нека од тих питања исцрпије анализирао у наставку књиге, кроз друго и треће поглавље, под називом „Модерност, расизам, истребљење“ (први и други део).

Међу закључцима четвртог поглавља – „Јединственост и уобичајеност Холокауста“, на питање о нечему што је омогућило да се то догоди, Бауман је истакао да је то урушавање демократије – или то што се она није ни развила. То је додатно објаснио речима да „у одсутности традиционалног ауторитета, једини систем провере и равнотеже који политичку заједницу може да одржи подаље од екстрема јесте политичка демократија“.

Даље, у петом поглављу – „Придобивање сарадње жртава“, бави се механизмима који то омогућавају, односно доводе до тога да жртве сарађују у њиховом тлачењу, док шести део, „Етика послушности (читајући Милграма)“, представља проширени коментар одређених социолошко-психолошких експеримената. Тако се у овом поглављу, између осталог, наводи да

[2] Жаргонски израз који се користио за затворенике који су се налазили у веома тешком стању у концентрационим логорима због глади и исцрпљености.

„најстрашнија вест коју смо добили у вези с Холокаустом и коју дедукујемо из онога што смо научили о његовим починиоцима није вероватноћа да 'то' нама неко учини, него управо мисао да смо ми сами то могли да учинимо“. Све то се анализира кроз кључне делове заоставштине социјалног психолога Стенлија Милграма (Stanley Milgram), чији је низ експеримената допринео разумевању феномена послушности.

Седмо поглавље – „Ка социолошкој теорији морала“, као што и сам аутор истиче, представља уједно теоријску синтезу и закључак, а даје преглед садашњег статуса морала у доминантним верзијама социјалне теорије и износи аргументе у корист његове радикалне ревизије. Ипак, како наглашава у завршним напоменама овог поглавља, сврха није да формулише алтернативну социолошку теорију моралног понашања, него да „расправи о неким изворима моралних нагона који нису социјални и неким друштвено произведеним околностима под којима неморално понашање постаје могуће“.

У осмом поглављу, под називом „Накнадно мисао: рационалност и срам“, Бауман закључује, између осталог, како је „нељудски свет који је створила убилачка тиранија дехуманизовао своје жртве и оне који су пасивно проматрали злостављање тиме што је и једне и друге натерао да се служе логиком самоодржања као опростом за моралну неосетљивост и неделовање“. Такође, говори и о томе да је „поука Холокауста лакоћа с којом већина људи, стављена у ситуацију у којој нема доброг избора, или

се такав избор чини јако скупим, проналази разлоге да се оправда од моралне дужности (или не успе себе да увери да је прихвати), усвајајући уместо тога правила рационалног интереса и самоодржања“. Самим тим, како наводи, „у систему у којем рационалност и етика показују у супротним смеровима главни губитник је човечност“.

Поред овог упозорења, аутор говори о још једној поуци, која му буди наду, да „стављати самоодржање изнад моралне дужности није нипошто предодређено, неминовно и неизбежно“. Он наглашава да није реч о томе колико је људи одабрало моралну дужност пре него рационалност самоодржања, већ управо о томе да су неки људи тако одабрали, односно да зло није свемоћно, да му се може одупрети и да је на крају све увек – избор.

У завршници књиге, у пренесеном поговору из издања 2000. године, под називом „Дужност присећати се – али чега?“, Бауман подсећа на речи Џорџа Орвела (George Orwell) и истиче да „ако Орвел има право када тврди да контрола прошлости омогућује контролу будућности, императив је за добро те будућности да се онима који контролишу садашњост не допусти да манипулишу прошлосту на начин који има изгледа да учини будућност негостољубивом за човечанство и ненастањивом“. Управо је књига *Модерност и Холокауст* једно од оних дела које неизоставно стоје међу тим опоменама, уједно показујући могућу брану злу у веома компликованом свету данашњице, као и у будућим временима.